

A 19. századi, és különösen a dualizmus-kori magyar építészet kutatása mindig is arra predesztinálta a kutatókat, hogy elsősorban a fővárossal foglalkozzanak. Pest-Buda, majd főleg Budapest építészeti dominanciája olyan nagy volt, hogy szinte lehetetlennek tűnt a vonzásából kikerülni. Ezért olyan fontos, hogy volt egy kutató, Winkler Gábor, aki példamutató módon a vidék – főleg a városias Dunántúl – építészetét behozta a képbe.

Természetesen ehhez először az kellett, hogy a 19. századot, és ezen belül a historizmust értékén kezeljék. Ma már sokan elfelejtik, az ifjabbak pedig nem is sejtik, hogy ennek a korszaknak sokáig jóformán a pária szerepe jutott. Építészetét érdektelenséggel és értetlenséggel, sőt akár kifejezetten ellenségesen kezelték, minden művészi értékét elvitatták. Hatalmas – és a magyar viszonyok között különösen jelentős – produkcióját negligálták és ennek arányában nem törődtek épületei pusztulásával, vagy akár aktívan elősegítették azt. Mindennek a megváltoztatásában fontos szerep jutott Winkler Gábornak.

Végeredményben Winkler Gábor előnyére fordította dunántúliságát. Életpályája több transzdanubiai városhoz kötötte: Sopronhoz, Gyórhoz, Pápához. Mindegyik helyet jól ismerte, részt vett építészeti múltjuk feltárásában – a 19. század vonatkozásában többnyire ő maga kezdeményezte azt – és aktív része volt építészeti örökségük megóvásában. Különösen komoly pozitívumot jelentett, hogy ismereteinek horizontja ennél sokkal szélesebb volt, hiszen ugyanolyan magabiztosan mozgott a budapesti terepen is, a közép-európain, sőt az európain is, mint ahogyan saját szűkebb régióját ismerte.

Ebben épp dunántúlisága segítette. Abban az időszakban, amikor a külföldi – nyugati – utazás lehetősége erősen korlátozva volt, jelentőséggel bírt, hogy valaki Nyugat-Magyarországon működött, az ottani légkörben élt, és azt a kultúrát ismerte. Ez különösen érvényes volt Sopronra, amelyet a magyarországi városok közül talán a legtöbb szál fűzte Bécshez és a német nyelvű kultúrához. A császárváros kisugárzása – ha úgy tetszik – Sopronban kézzel fogható volt. A 19. század közepén élt ott két olyan építész-műemlékhelyreállító, akiket ma joggal tekintünk a kortárs Magyarországon élenjárónak: id. Storno Ferenc és Handler Nándor (Ferdinánd). Az ő tájékozottságuk és tájékozódásuk szorosan kapcsolódott a bécsi és általában a német építészeti kultúrához, és mindketten közvetítő szerepet játszottak a magyarországi építészet alakulásában. Nem véletlen, hogy Winkler Gábor kutatásainak egyik hőse éppen Handler Nándor volt, akinek vázlatkönyveiről és épületeiről magyarul és németül is publikált.

Az, hogy fölismerte a város ilyen jelentőségét, a legvilágosabban abban nyilvánult meg, hogy 1988-ban megjelentette a *Sopron építészete a 19. században* című könyvét. (Megjegyzendő, hogy a témáról egy előzetes tanulmányt már 1968-ban publikált a *Soproni Szemlében*.) Ez példamutató alkotásnak bizonyult. Nem csak a feldolgozás módszerességében, alaposágában, a levéltári adatok és az építészeti elemzés kombinálásában, hanem magában a tényben, hogy egy vidéki város építészetének – természetesen a „vidéki” esetleges negatív konnotációját teljesen figyelmen kívül hagyva, ami Sopronhoz eleve nem lenne méltó – klasszicizmustól szecesszióig terjedő teljes feldolgozását adja. Hason-

ló alaposságú munkák addig e korszak egy-egy szeletéről is csak budapesti vonatkozásban készültek, a teljesség igénye nélkül. Winkler Gábor büszke is volt rá, örömmel említette meg, milyen sokat idézik általa szintén legjelentősebbnek tekintett munkáját. A szóban forgó kötet az első volt a maga nemében Magyarországon. Az elkövetkező évek-évtizedek fejleménye, hogy más vidéki városok 19. századi vagy dualizmus-kori építészetéről hasonló monográfiák jelentek meg – számuk ma már négy-öt körül lehet.¹

Ahogy imént említés esett róla, Winkler Gábor levéltári forrásokból is dolgozott. Képzettsége okán nem lett volna szükségszerű, hogy ilyen formában foglalkozzon az építészettörténettel. Pályája tisztán építési feladatokkal indult, ám a látóterében került épületek és városok múltja erősen megragadta. Érdeklődése olyan fokot ért el, hogy levéltári kutatásokba mélyedt; értette a források jelentőségét és azokat jól kamatoztatta. Az építészettörténet területén mindig volt átjárás a végzettségük szerint építészek és a művészettörténészek között. Ő azonban ahhoz a nem túl nagyszámú építészhez tartozott, akik teljes mélységében megértették az archiváliák szerepét és folyamatosan használták azokat. Tanulásaikat tudta értelmezni az építészeti kontextusban, s így termékenyen egyesítette a történelmi módszereket és megfigyeléseket valamint az architektúrából-konstrukcióból levonható tanulságokat.

Az egy-egy építésre vagy városra fókuszáló monográfia fontos műfaj, nélkülözhetetlen „mélyfúrás”, tágabb értelemben vett esettanulmány. Winkler Gábor azt is felismerte, hogy az igazi kontextushoz nélkülözhetetlen a szélesebb öszkép. Ennek tudatában írta, illetve állította össze és tette közzé 1983-ban „Az elmúlt 100 év műemlékei” c., lényegében sokszorosított kézirat formájában készült munkát. A hét kötetes, összesen 895 oldal magában foglaló, opusz komplex módon több műfajt testesít meg. A Magyar Tudományos Művek Tára a következő leírást adja róla: „Tanulmány (periodizáció, szakmatörténet) Tanulmány (épülettípusok, formatan), Megújítás (helyreállítások metodikája), Útmutató (építészeti örökség védelmének metodikája), Épületek (elővédelmi lista a vidék elmúlt 100 esztendejének építészeti emlékeiről), Források (a korszak építészetének teljes korabeli irodalma, településként és időrendbe sorolva), Képek (formatani segédlet az épületek leírásához).” A rendkívül gazdag, adattárral felszerelt kézirat kiváló kutatói és szerkesztői teljesítmény egy kevésbé ismert és akkor még alig értékelt épületállományról.² Nem véletlenül alapvető kiindulási pontul szolgált és máig is szolgál minden további

¹ *Kaján Imre – Zombori István* (szerk.): *A szegedi nagyárvíz és újjáépítés*. Budapest–Szeged, 2004.; *Pilkhoffer Mónika*: *Pécs építésze a századfordulón (1888–1907)*. H. n., 2004. *Szilágyi István*: *Szombathely városépítés- és építészettörténete a dualizmus korában*. Szombathely, 2005.; *Vais, Gheorghe*: *Clujul eclectic. Programe de arhitectură în perioada dualistă (1867–1918)*. Cluj-Napoca, 2009.

² A kézirat bizonyos részei megtalálhatók a győri Dr. Kovács Pál Megyei Könyvtárban, ld. http://katalogus.gyorikonyvtar.hu/katalogus/index.jsp?page=result&new=1&group=0&bib1ext=1003-2&search_term__0=&logic=1&bib1ext=1003-3&search_term__1=&logic=1&bib1ext=50-0&search_term__2=&logic=1&bib1ext=4-0&search_term__3=Az+elm%FAlt+100+%E9v+m%FBeml%E9kei%22.&logic=1&bib1ext=21-0&search_term__4=&logic=1&bib1ext=22-0&search_term__5=&logic=1&bib1ext=31-0&search_term__6=&logic=1&bib1ext=59-0&search_term__7=&stepsize=10&dbname=database (Kottmayer Tibor szíves közlése).

kutatáshoz, azt is figyelembe véve, hogy mai tudásunk – éppen a szóban forgó kötetek nyomában is folytatódó kutatómunkának köszönhetően – azóta már jócskán kibővült.

Winkler Gábor építészettörténeti érdeklődésének további fontos területe volt a városépítészeti. Talán jelzésértékű, hogy egyik legkorábbi cikke (1968) az első soproni építésügyi szabályzatról szól. Utóbb napvilágot láttak tanulmányai más vidéki városok urbanisztikai kérdéseiről és történetéről is. Hasonló magabiztossággal mozgott a magyar főváros városépítés-történetében és városszerkezetében, olyan meglátásokkal és elemzésekkel, amihez minden bizonnyal szükség volt a történeti tudáson kívül az építészeti képzettségre és szemléletre is. Nem véletlen, hogy ha a 19. század, illetve a historizmus budapesti vagy országos városépítészeti áttekintésére volt szükség, őt – és nem egy „bennszülött” budapestit – kerestek meg a szerkesztők. Így volt ez, amikor a magyar építészettörténet-írás „nagyasszonya”, Zádor Anna keresett e témában szerzőt a historizmusról szóló, úttörő jelentőségű tanulmánykötetéhez, vagy a korszak építészeti legújabb kézikönyvéhez (2013)³ kellett a megfelelő fejezeteket megírni.

A kutatás, a monográfia-írás, a topográfiai munkálkodás és a városépítészeti irányú érdeklődés nem lehetett volna teljes az elméleti alapok megléte nélkül. Winkler Gábor ezen a területen is jeleskedett. Nem pusztán ismerte a korszak építészeti és urbanisztikai elméleti hátterét – Camillo Sitte munkásságát különösen közel érezte magához –, hanem szoros figyelemmel követte az aktuális szakirodalmat. Nyugat-magyarországi ember lévén vigyázó tekintetét leginkább a közeli Bécsre vetette. És ezt jól tette, mert a bécsi egyetem művészettörténeti tanszéke az 1970-es években egy nagyformátumú személyiség, Renate Wagner-Rieger professzorasszony jóvoltából a közép-európai építészettörténet, pontosabban a historizáló építészeti kutatásának legfőbb központja lett. Wagner-Rieger a bécsi körút (Ringstrasse) teljes mélységű feldolgozását-feldolgoztatását tűzte ki célul. Az európai rangú urbanisztikai együttes magában rejtette azt a lehetőséget, hogy ne csak monografikus jellegű munkák szülessenek, hanem a korszak építészeti elméleti és terminológiai alapvetését is elvégezzék közép-európai relevanciával. A historizmus „felfedezése”, értékén való kezelésének kezdetei az 1960-as évekre tehetőek. A folyamat kiteljesítésében Renate Wagner-Rieger nagyprojektjének döntő szerepe volt. Winkler Gábor gondosan áttanulmányozta az egymás után megjelenő köteteket, némelyiket recenziálta is. 1975-ben „A historizmus főbb irányzatai a XIX. század európai építészetiében” című tanulmányában lényegében a Wagner-Rieger-féle korszakolást és terminológiát tette magáévá.⁴ Hogy ez a rendszer teljesen átvihető-e a magyar viszonyokra, kérdéseket vet fel, de biztos, hogy mindenképpen segít a tisztázás folyamatában.

³ Winkler Gábor: Városépítészeti a historizmusban. In: Zádor Anna (szerk.): A historizmus művészete Magyarországon. Budapest, 1993. 31–48; Winkler Gábor: Klasszicizmus – Pest városépítészete és a Szépitő Bizottmány (52–60.), A vidék építészete, városépítészeti (85–90.), Historizmus – Városépítészeti, a Sugárút (439–455). In: Sisa József (szerk.): A magyar művészet a 19. században. Építészeti és iparművészet. Budapest, 2013.

⁴ Winkler Gábor: A historizmus főbb irányzatai a XIX. század európai építészetiében. Építés- Építészeti-tudomány 7 (1975:3-4), 357-367.

Kutatásaival és publikációival Winkler Gábor hozzájárult ahhoz, hogy a historizmus a magyar építészettörténet színpadán elfoglalja méltó helyét, sőt ahhoz is, hogy egyáltalán historizmusnak nevezzük. A magyar szakemberek hagyományosan a rossz csengésű „eklektika” szót használták; Zádor Annával együtt Winkler Gábor hozta be a magyar szóhasználatba a „historizmust”. A kérdés valójában a mai napig nem jutott nyugvópontra; egyes építészek ma is ragaszkodnak a régi megjelöléshez, a művészettörténészek az újabb terminust használják. Valószínű, hogy Winkler Gábor nélkül ma ez az arány rosszabb képet mutatna, mint ahogy szegényebbek lennének a vidéki Magyarország építészetéről alkotott ismereteink is.



Győr, Nefejejs utca (Winkler Gábor rajza)